

Ompröva industrins lönenorm

Dagens Nyheter den 22 maj 2017

Avtalsrörelsen håller nu på att avslutas. Den har förts på liknande sätt som under senare år. Industrin har slutit de första avtalen som sedan blivit normerande för andra: industrin har "satt märket" för löneökningarna.

Från mitten av 1970-talet till mitten av 1990-talet bidrog höga löneökningar till svåra makroekonomiska störningar. Samarbetsavtalet mellan parterna i industrin 1997 syftade till att råda bot på detta. Återhållsamma löneökningar skulle främjas av att industrin, som är starkt internationellt konkurrensutsatt, fick styra löneökningarna i hela ekonomin.

Detta system har upprätthållits genom intern samordning inom Svenskt Näringsliv och LO, genom att parterna inom offentlig sektor anpassat sig och genom att det statliga Medlingsinstitutet verkat för det.

Industrimärket har hållit tillbaka löneökningarna. Det har varit positivt för sysselsättningen. Men systemet har inte kunnat åstadkomma önskvärda relativlöneförändringar och har därmed bidragit till stor brist på till exempel lärare samt sjuk- och undersköterskor.

Vi har nu en kraftig högkonjunktur med brist på arbetskraft särskilt i mer hemmamarknadsinriktade sektorer som byggsektor, privat tjänstesektor och offentlig sektor. Kostnadsökningarna på sammanlagt 6,5 procent under tre år i de ingångna avtalen är därför anmärkningsvärt låga.

En nyckelfråga är om arbetskraftsefterfrågan kommer att fortsätta att vara högre i de mer hemmamarknadsinriktade sektorerna än i den internationellt konkurrensutsatta sektorn även på längre sikt. Mycket talar för det. En åldrande befolkning kommer att spara mindre och därför öka både sin privata och offentliga konsumtion. Det finns stora behov av investeringar, särskilt i bostäder och infrastruktur. Därför kan inhemsk efterfrågan antas bli hög i förhållande till exportefterfrågan även på sikt. Efterfrågan på varor och tjänster förskjuts i så fall från internationellt konkurrensutsatta sektorer till mer hemmamarknadsinriktade sådana som då behöver mer arbetskraft.

I ett sådant läge kan det vara önskvärt att löneökningarna fortsätter att följa ett lågt industrimärke. Sysselsättningen skulle då kunna öka kraftigt i mer hemmamarknadsinriktade sektorer och till följd av det i hela ekonomin. Men det förutsätter ett tillräckligt utbud av arbetskraft. Invandringen som skett innebär att ett sådant potentiellt utbud finns.

Men det måste omvandlas till ett faktiskt utbud. Det kräver effektiva utbildningsinsatser och omorganisation av produktionen så att enklare arbetsuppgifter kan utföras på mindre kvalificerade lågbetalda jobb. En framgångsrik integration av utrikes födda kan alltså ses som en förutsättning för ett väl fungerande industrimärke.

Men om detta villkor inte uppfylls kan låga löneökningar bestämda av industrins förutsättningar ge bestående arbetskraftsbrist, så att privat tjänstesektor, byggsektor och offentlig sektor inte kan tillgodose sin arbetskraftsefterfrågan. Den tillgängliga arbetskraften fördelas då inte på det samhällsekonomiskt mest effektiva sättet.

Industrimärket skulle fungera som ett planekonomiskt inslag – en priskontroll – som sätter marknadsmekanismerna ur spel. Då vore det bättre om märkessättningen mer än idag vägde in förutsättningarna i andra sektorer än i industrin. Löneökningarna bör bli högre än utrymmet i den internationellt konkurrensutsatta sektorn så att arbetskraft flyttas därifrån till de mer hemmamarknadsinriktade sektorerna med större lönebetalningsförmåga.

Mycket talar alltså för förändringar i avtalssystemet. Det behövs därför en förutsättningslös diskussion. Tyvärr är en sådan svår att få till stånd. Särskilt inom industrin finns ett stort motstånd mot nytänkande.

Det tycks också ibland finnas en kultur där man anser att parterna bör sköta lönebildningen med så liten insyn från andra som möjligt. Till exempel har industrifacken kritiserat att "så kallade experter" lägger sig i avtalsrörelserna. Enligt IF Metalls just avgångne ordförande Anders Ferbe är tankar på en omprövning av industrimärket "utmanande" och "kastar grus i lönebildningssystemet".

Det är svårt att frigöra sig från intrycket att motståndet mot ett större hänsynstagande till de mer hemmamarknadsinriktade sektorerna ibland beror på merkantilistiska föreställningar om att det är viktigare att producera för export än för hemmamarknaden.

Samtidigt kan förstås avtalsförhandlingarna underlättas av att man kan fortsätta att följa utarbetade rutiner för hur de ska gå till. Det kan också finnas en motiverad rädsla för att ifrågasättanden av dagens samordningsmodell ska leda till att den överges utan att det finns något att sätta i dess ställe. Men faran att bara köra på i gamla hjulspår är antagligen större. Spänningar kan byggas upp som till slut får systemet att kollapsa utan att det finns någon beredskap för det. Det finns därför skäl att försöka reformera avtalsmodellen så att den bättre speglar nya förutsättningar samtidigt som man bevarar den tradition av rationella överväganden som industrimärket har representerat.

Lars Calmfors